

NÉMETH LÁSZLÓ: BODNÁRNÉ (MADÁCH SZÍNHÁZ)
SCHÜTZ ILA (ÖRZSI) ÉS HUSZTI PÉTER (BODNÁR JÁNOS) (IKLÁDY LÁSZLÓ FELV.)

PÁLYI ANDRÁS

Egy barátságos színház **A Candida Szegeden**

1.

A *Candida* szegedi bemutatóját hirdető plakát feltűnő nagy betűkkel teszi hírré Ráday Imre vendégjátékát. A néző nem csalódik: valóban Ráday az előadás lelke. Az első pillanattól betölti a nagy színházat, *jelen van*, anélkül, hogy különösebben odafigyelnénk gesztusaira. Ragyogó karakteralakítás - minden hivalkodó megcsináltság nélkül. S ami-kor már szinte kézzelfoghatóan érezzük ezt a jelenlétet, keresni kezdjük az esz-közeit. Divatos közhellyel azt mond-hatnám, hogy *eszköztelen* színész. De nem az. Csak toleráns. Semmit sem kíván szájba rágni. Játszik. Hagyja, hogy a *játék* kavargjon fel és kacagtasson; hagyja, hogy a *játék* leleplezze őt ma-gát. Pontosabban Morell tiszteletest. Akiről még nem tudjuk, hogy népszerű szónok, de már felfigyeltünk tisztán zengő hangjára; akiről még nem tudjuk, hogy kellemes modorával hódítja meg híveit, de érezzük szívélyességét és közvetlenségét. Vagy ezek *csak a* színész „privát” emberi tulajdonságai? Ki ítélheti meg ezt a nézőtéről. Végül is mi a döntő? Talán a szavak, mozdulatok sugárzása? A vonzó szuggesztivitás? De a szuggesztivitás nem okvetlenül művészet, ahogy a hipnózis sem az, s a szín-ház tele van érzéki csalódással. Az atmoszférát nemcsak a színész teremti meg, s nem is csak a néző. A zsinór-padlásról alászálló porszem összetörheti az illúziót. A rossz illúziót. A Ráday teremtette színpadi varázst nem. Ez a nehezen megragadható mágneses tér, ami körötte születik, ezek a múlt percekkel tovaillanó erővonalak ércnél maradandóbbak. Legalábbis azoknak, akik bekerültek hatáskörébe. Nem felejtik el.

És még csak nem is ez a lényeg. Hanem, hogy a színpadon folyó játék, G. B. Shaw e barátságosnak is, kellemes-nek is fordítható *pleasant* darabja, a dráma konfliktusai és lírai feloldása már ott sejlik ezekben a Ráday-gesztu-sokban. S ez a legfőbb bizonyosság, ami dönt: ha a színpadi dráma épül vele,

válk benne, mint önmaga féltése. A kérdés az, hogy ennek csak egy pillanatként kellett-e lennie, hogy ennyire összetett-e a figura, lélektanilag nem motiválódott-e túl. Itt pro és kontra érvek lehetségesek. De bizonyos, hogy a figura így hihetetlenül érdekes volt.

Almási Éva Cicája igen nehéz, színészi feladat megoldását mutatja. Ha a színésznőnek kacérkodnia kell a színpadon, ha ingerkednie kell, akkor ezt semmiképpen nem pasztellszínekben teszi. De itt a stílus mégis az utóbbit diktálta. S Almási Évának sikerült belülmegmaradnia a stíluson, s mégis átütött az a kislányos, úrilányos, sőt úriszüzes játékosság, ami nélkül a dráma érthetetlen lenne. S ezt úgy sikerült elérnie, hogy szándékosan nem váltott stílust akkor, mikor Bodnárnéval, az egyik vagy

a másik testvérrel beszélt. Mindig minden lehetőséget fenntartott, illetve minden lehetőséget lefátyolozott, s Péter halála után teljesen elvesztette lába alól a talajt. Mivel eltűntek a lehetőségei, eltűntette önmagát.

Dégi István kitűnően és világosan megformált Bodnárnja mellett leginkább Schütz Ila kis szolgálólánya marad emlékezetes. Pedig Schütz Ila nem csinál mást, mint azt mutatja be, hogy szeretőjét, Jánost félti. Csakhogy ezt úgy teszi, hogy eleve tudja: a Jánosban dülő indulatok csak tragédiához vezethetnek. Még némajátékában is, kimeredt szemében, benne ül a jövő tragédia tudata. A darab többi szereplője is hozzájárult ahhoz, hogy Németh László első drámájából negyven évvel megírása után siker legyen.

oly mindegy, hogy milyen mértékben „játszott”, s mennyire „saját” a színész charme-ja. Azaz, hogy mégsem. Ha nem lenne *eredeti* - és ezáltal a játszott is saját, és a saját is játszott -, akkor nem épülne vele a dráma. Modorosság len-ne vagy mesterkélttség.

Rádayban nincs semmi mesterkélttség. Ahogy Shaw instrukcióban adja Morell tiszteletest illetően: *mesterkéletlen*. Mert amíg a nézőtérén ülök, számomra Morell tiszteletes és Ráday Imre egy. Csak a darab utolsó jelenetében, amikor szánalmasan nevetséges figurává lesz ez a kiváló és magabiztos, társadalmi fontosságát nagyon is átérző prédikátor, értem meg, mennyire szándékos volt, hogy annyira kerülte az áruló öniróniát, a színész és szerep közti legkisebb disszonancia éreztetését is. Mindez a shaw-i paradoxon megragyogtatásáért van. A paradoxon Morell jellemében rejlik, Candida választásában, aki a darab meglehetősen szokványos szerelmi háromszögét egészen szokatlanul oldja meg: a férjét, Morellt választja s nem az asszonyi érettségéhez vonzódó, szerelmes ifjút, mert megérti, hogy a népszerű közéleti férfiú nélküle fabatkát sem ér. Ha azonban Ráday nem venné ilyen komolyan Morell nagytiszteletű úr társadalmi és családi jelentőségét, ha a legparányibb mértékben paródiával színezné alakítását, akkor ugyan miért kacagnánk gyermekded féltékenységén és esetlenségén? Így viszont, miközben nevetünk, ritka meleg kapcsolat születik köztünk és a színész közt; miközben lelepleződik előttünk Ráday-Morell, megérezzük, hogy ez a leleplezés mégis a mi *közös* felfedezésünk, *hogy* Ráday mégsem Morell, csak *odaadta magát* a tisztánlátásért.

2

Ezek után sietek megjegyezni, hogy van valami alapvető hiányérzetem a *Candida* szegedi előadásával. És első-sorban nem azzal kapcsolatban, hogy a többi színészi alakítás hogyan sorakozik fel Ráday mellé, vagy marad el tőle. Van valami mélyebb kétségem. Holott jól éreztem magam a színház-ban. A *Candida* előadása barátságos színház. Nemcsak azért, mert magát a darabot Shaw barátságos darabnak nevezte, másért is.

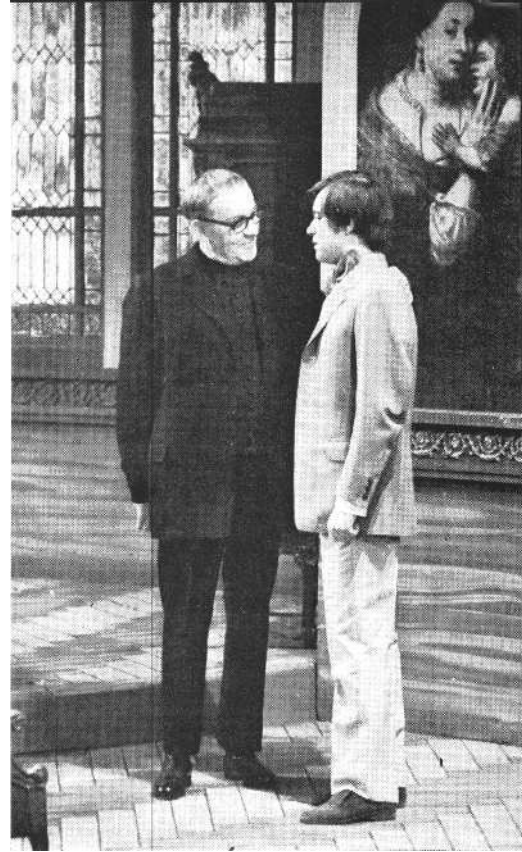
Van fennkölt színház, klasszikusok mívesen példás előadásai. Van rutin-színház, melyben sosem éri meglepetés az embert. Van képeskönyvszínház,

melyben nagy regények bonyolult cselekményszálait fejtegetik a színpadon. Van nyers színház, amikor a naturális dokumentumokkal betör a színpadra az élet. Van politikai színház, kegyetlen színház, provokatív színház és bíráló színház, olcsó röhejű és finom humorú színház, akváriumszínház és népszínház. Végtelenül sokféle színház. És van a barátságos színház, amely a színészé. Egy vagy két-három színészé.

Ez a barátságos színház különösen nagy kultusznak örvend nálunk. A nagy színész kilép a színpadra, s meghatározza az előadást. Sőt, nemegyszer még mi-előtt kilépne, meghatározza. A közönség a színészért jön be a színházba, és a színház meghajlik a színész előtt. A színész átírja a darabot, a színész átszabja a jelmezt, átrendezi a díszletet. A közönség tapsol, és a színész feje fölött glória ragyog.

Ha van ilyen, én magam is *színész-párti* vagyok. Aki *szereti* a színházat, úgy hiszem, nem is lehet más. A színész maga a színház. A színész az az *ember*, aki belép a színpadra, a dobogóra, a csupasz terembe - és feláldozza magát. A saját emberi mivoltát adja oda, legmeghittebb lelki rezdüléseit, legárulkodóbb gyengeségeit, legdédelgetettebb

SHAW: CANDIDA (SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ)
GYÖRY FRANCISKA (GARNETT KISASSZONY) ÉS
VÉGVÁRI TAMÁS (EUGENE MARCHBANKS)
(HERNÁDI OSZKÁR FELV.)

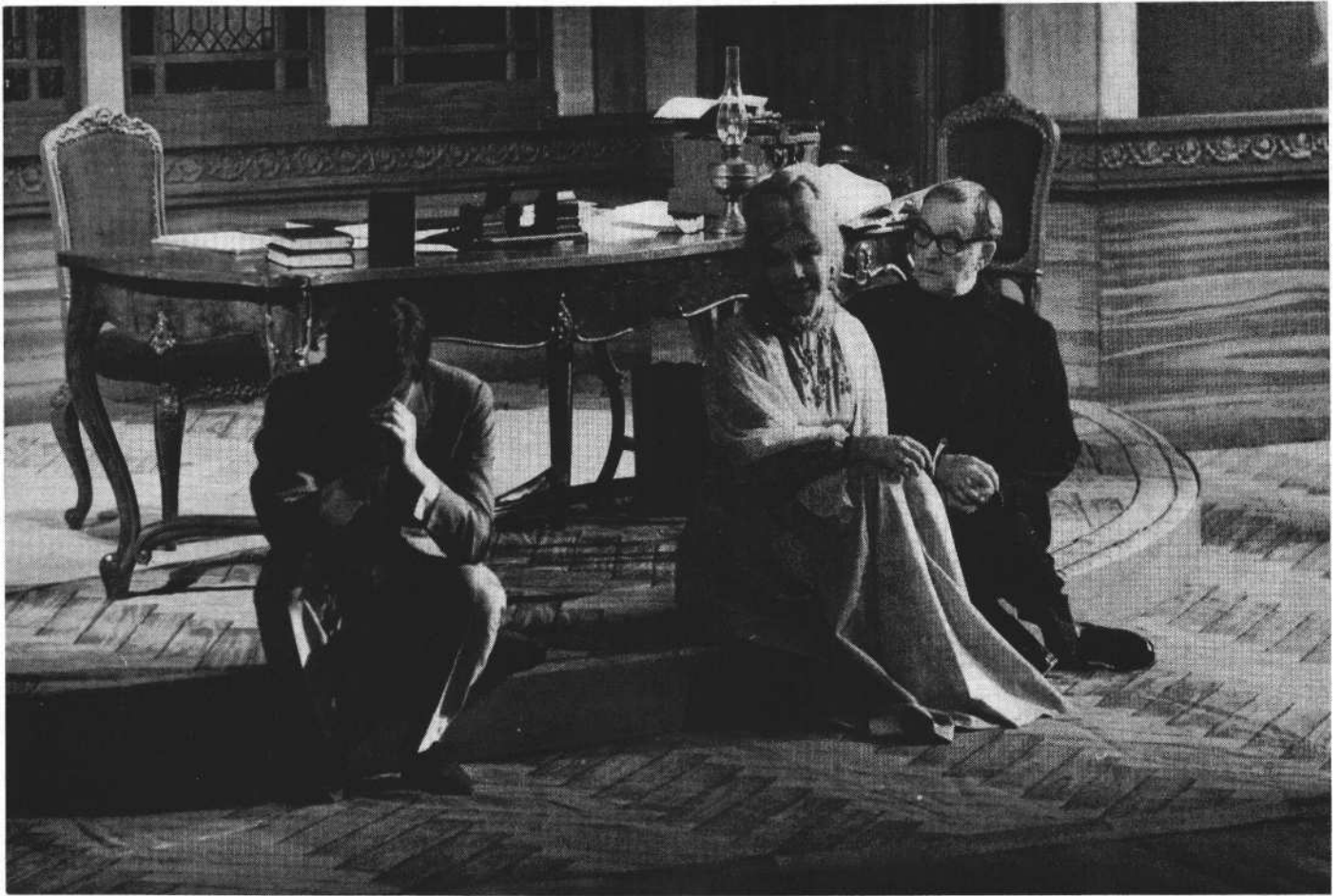
SHAW: CANDIDA (SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ)
RÁDAY IMRE (MORELL LELKÉSZ) ÉS VÉGVÁRI TAMÁS
(EUGENE MARCHBANKS) (HERNÁDI OSZKÁR FELV.)

álmaikat. És mindezt tudatosan teszi. Tudatosan kifosztja, megalázza, feltárja magát. E feltárásban ott van élete filozófiája, gondolati gazdagsága, érzelmi telítettsége; ebben a megalázkodásban ott van ars poeticája, ott minden vágyódása a sejtett, érzett, megálmodott dimenziók után. A színész a legcsodálatosabb hangszer, maga zenél s általa zenélnek. Játszik és általa játszanak. Játéka más játékokra felel, filozófiája más filozófiákra, ellenpont és harmónia transzformálja őt magát magas hatás-fokú művészetté.

Az önteltsztár nem figyel a többiek hullámhosszára. Ő tele van saját hangjának bővületével és személyisége hipnotizáló erejével. Az ő színháza már nem barátságos színház, hanem hamisítvány. A barátságos színházban őszinte, közvetlen kapcsolat szövődik színész és néző közt. A barátságos színháznak hangulata van, melegsége, mint egy otthonnak. Igazi feszültség vibrál a levegőben, s a legjelentéktelenebb arcrándulásnak is varázsereje lehet. Hittel, megszállottsággal, szenvedéllyel van átfűtve. A barátságos színházból csak egy valami hiányzik, a *transzformáció*. Nagyon hiányzik. A legragyóbb színészi alakítás is pusztába kiáltott szó marad.

3.

Proserpine kisasszony, Morell nagytiszteletű úr titkárnoje a második felvonásban „vén, hüllye tökfilkónak” nevezi

SHAW: CANDIDA (SZEVEDI NEMZETI SZÍNHÁZ)
VÉGVÁRI TAMÁS (EUGENE MARCHBANKS), FOGARASSY MÁRIA (CANDIDA) ÉS RÁDAY IMRE (MORELL LEKÉSZ) (HERNÁDI OSZKÁR FELV.)

Morell apósát. Burgess, az após érzelgősen felháborodik, megsértődik, panaszt tesz Morellnél, aki a dramaturgia íratlan törvénye szerint ezek után kettesben marad a titkárnővel. Shaw-nál néhány sor az itt következő jelenet, s az elő-adásban sem több néhány percnél. A figyelmes szemnek talán a legizgalmasabb percek.

Győry Franciska iszonyúan elcsúfítja magát, mégis üde marad. Proserpine-ben, a csúf és betokosodott vénlány-titkárnőben Morell iránti nagy reménytelen szerelme őrizi a fiatalságot, lengi be koravén, szemüveges arcát bájjal. Természetellenes, torz báj ez, visszafojtott szenvedélyek, elnyomott sóhajok gnóm visszfénye. De egy-egy percre elszabadul a fantáziája, arca kisimul, tekintetén eluralkodik az ábrándozás, talán Morell szédítő dicsőségének sugarait érzi, mennyei felszabadítását, mely - az álmok mindenre képesek - jogaiba helyezi jogtalan szerelmét.

Amikor Burgess kimegy, Morell az íróasztalnál áll, iratait lapozza. Majd félig tréfásan, félig szórakozottan oda-szól a titkárnőnek: „Aztán mondja csak, Prosszi, tulajdonképpen miért szidta le az apósomat? Proserpine megrezdül, zavart, kurta pillantást vet Morellre, az odalép hozzá, s megnyugtatólag a lány vállára teszi a kezét. A szöveg már nem

is érdekes, csak a gesztusokra figyelünk. Proserpine arcán a sírás mosollyá válik, s e mosolyba betör a szenvedély, előnti a gyönyör, arca odasimul Morell kezéhez. Most már egy pillanatig sem késhet a robbanás, itt forró lesz a színpadi levegő, valami felfokozott erő jelenik meg az előadásban, ami még akkor is izzik, mikor a jelenet lezárul: Proserpine boldogan ijedten felugrik, kiszalad s Morell ül le helyére az írógéphez.

Azt a pluszt, amit ez a néhány perc nyújt, nehéz szavakkal felidézni. Győry Franciska Proserpine-alakításának ez a csúcса. Úgy hiszem, szándékosan, nem kívánva a harmadik felvonásbeli részegség jelenetre poentírozni szerepét: ez inkább lezárja majd az ívet. Ráday viszont itt kapja meg a partnert. Itt lobban fel egyszerre két tűz a színpadon, itt hágnak magasra az érzelmek, itt érzem meg ama transzformáció lehetőségét. S itt értem meg azt is, hogy Ráday alakításának nemcsak nézőtéri, színpadi kisugárzása is van.

Győry Franciska enged e mágneses tér vonzásának, és Végvári Tamás, sőt Konter László is. Voltaképp ez a legintimebb vonása ennek az előadásnak. Rádayé a színpad, és Ráday erős egyéniségnek bizonyul. Mégsem elnyomni igyekszik partnereit, hanem kibontakoztatni őket. Holott a fiatalok más vilá-

got, más esztétikát hoznak magukkal: emocionálisabb telítettséget (Győry Franciska), határtalan hevületet (Végvári Tamás) és modernebb gesztusokat (Konter László), mégis ezzel erősítik Ráday nagyszerű karakteralakítását. A szólószám együttes munkává nemesül, s az egymásra hangolódás lírába vált. Végül azonban belevész az utolsó percek megoldatlan langyosságába.

De ez már nem az ő hibájuk. A címszerepet alakító Fogarassy Mária se önmagát nem találja, se a Ráday-féle mágneses térhez nincs érzékszerve, s az utolsó jelenetben agyonüti az előadást. Kátay Endre Burgess szerepében többet fog fel a színpadot átszelő erővonalakból, de beleesik abba a hibába, amit Ráday olyan nagyon kerül: parodizál.

4

Végül hatalmas energiák zárulnak önmagukba. Ritka az a belső motiválású indulat és líraian könnyed nyaktörés, lelki artístamutatvány, amivel Végvári Tamás megajándékoz. Sajátos és elbűvölő az a groteszk érzelmesség, az a már-már abszurdba hajló, mégis törekeny, finom játék, amit Győry Franciska nyújt. És szemben velük - vagy közülük - kimagaslik Ráday Imre, a jellemző színészi hagyomány karakterformáló